

HITTAN.

BEVEZETÉS.

ELSŐ FEJEZET.

A vallásról általában.

1. §. A vallás meghatározása.

A vallás alatt értjük az embernek valamely felsőbb, az emberi erőt meghaladó lényhez vagy általában lényekhez való viszonyát s ezen viszony eleven érzetéből származó kegyes és erkölcsös életnyilatkozatot.

A vallásra eszerint kettő kivántatik meg: 1-ször, hogy az ember fogalommal birjon az emberi erőt meghaladó Lény lételéről és 2-szor, hogy ezen Lény iránti tiszteletből némely dolgokat megtenni, másokat pedig kerülni tartsa szoros kötelességének, mint boldogságának egyedüli alapját; más szókkal, hogy *ismerje és tisztelje az Istent.*

A vallás ezen meghatározása teljesen megegyez a szent irás tanításaival is, ahol ez a szó: vallás, nem is fordul elő, hanem e helyett a szentirók ilyen kifejezéseket használnak: *Istenismeret, Istenfélelem, Istennel való járás, Istentisztelet, Istennel tett szövetség.*

„Hogy a mi Urunk Jézus Krisztusnak Istene, a dicsőségnek amaz Atyja, adja nektek a bölcseségnek és jelentésnek lelkét, az ő ismeretében.“ Efez. 1, 17.

„Ez pedig az örökélet, hogy tégedet egyedül ismerjenek lenni igaz Istennek, és a kit elbocsátottál a Jézus Krisztust.“
Ján. 17, 3.

„A bölcseségnek feje az Urnak félelme: jó értelmök vagyon mindazoknak, kik azokat cselekszik, annak dicséreti megmarad mindörökké.“ Zsolt. 111, 10.

„Én vagyok az erős, mindenható Isten, járj én előttem szüntelen és légy állhatatos.“ I. Móz. 17, 1.

„És elvégezők azon napon az Urnak egész tiszteletét, a husvéti bárányt megkészítvén, és égő áldozatokkal áldozván az Urnak oltárán, a Jósiás király parancsolatja szerint.“
2. Kron. 35, 16.

„Kicsoda volna nékem mennyekben te náladnál több?
és te náladnál egyébben nem gyönyörködöm a földön.“
Zsolt. 73, 25.

2. §. A vallás szükségessége.

Ha az ember akár saját életét, akár a maga körül nyilatkozó természet tüneményeit figyelemmel kíséri s azokat komoly vizsgálódása tárgyaivá teszi, kénytelen elismerni, hogy saját léte, valamint a természeté is valamely felsőbb erőtől és hatalomtól függ. S habár találkoztak is egyesek, a kik egy felsőbb hatalom lételetét kétségbe vonták, vagy azt egyenesen megtagadták, az emberiség nagyobb része minden időben hiven ragaszkodott Istenhez. Innen van, hogy a történelem tanúsítása szerint minden népnek, még a miveltség leg-alantibb fokán állóknak is volt bizonyos vallásuk. *A vallás tehát elutasíthatlan szüksége az embernek.*

Azokat már, akik egy felsőbb hatalom lételetét kétségbe vonják, közönségesen *skeptikusoknak* nevezik, ezen görög szótól *οξεπτομαι* = óvatosan körültekinteni. Az ily kétkedésnek oka lehet egyfelől az önálló gondolkozásmód s vizsgálódási hajlam, midőn valaki magára nézve nem találván kielégítőnek az Isten létét bizonyító erősségeket, nem meri ugyan határozottan megtagadni az Istent; de nem is hiszen annak lételetében. Tehát se nem tagad, se nem állít. Ez esetben a kétkedés az észnek gyakran csak átmeneti pontul szolgál a

hitetlenségről a hitre, a szabad és önálló meggyőződésre. De származhatik a kétkedés valakinek önereje és értelmi ereje tulbecsüléséből és félreismeréséből is, ami aztán igen könnyen aláássa a hit egész épületét s utat nyit az erkölcstelenségre.

Azokat pedig, a kik az Isten létét határozottan tagadják, *Istentagadóknak*, vagy görögösen *atheistáknak* nevezik. Ennek oka szintén leginkább értelmi tehetségünk tulbecsülésében és szellemi erőink helytelen megítélésében keresendő. Egyébránt kérdés lehet az is, ha vajjon a szó szoros értelmében volt-e valaha és van-e tulajdonképpen csak egyetlen egy atheista is s nemcsak azért soroznak-e némelyeket az athetisák közé, mert a főerőről alkotott fogalmaik különböznek a közönségesen bevett s uralkodó Istenfogalomtól?

Helyén lesz itt megemlítenünk a *pantheismust* is vagy *mindenistenítést*. A pantheista önálló Istent nem ismer s annak a világtól független létét és személyiségét tagadja. Igaz, hogy Istent a világtól szorosán elválasztani nem lehet, az ő szelleme áthat és éltet mindeneket; de azért a világ és Isten nem lehet egy és ugyanaz, mert ekkor a vallás *anyagimádássá* vagy *materialismussá* fajulna. Isten a világban van ugyan, de abban önálló léttel bír.

3. §. A vallás alapja.

A vallás alapja az *érzelem*; mert minden igaz vallás tulajdonképpen a *szív* vallása. A szív az a központ, honnan a vallás átszivárog az *értelemre* és az *akaratra* is; minélfogva a vallás az emberi természet minden lényeges erőit, az érző, ítélő és végrehajtó tehetségeket egyaránt foglalkoztatja s jótékony munkásságban tartja.

S csakis azt a vallást lehet tökéletesnek mondani, amely az érintett tehetségeket egyaránt foglalkoztatja; ellenkezőleg minden vallás kisebb-nagyobb mértékben *félszeggé* lesz s elveszti azt az üdvös hatását, melyet az emberi lélekre gyakorolni van hivatva. Nevezetesen, ha a vallást csak az értelemre akarjuk alapítani s mindent visszautasítunk, amit az értelem meg nem foghat és ki nem magyarázhat: úgy a vallás nem emelkedik ki a közönséges ismeretek sorából s rendesen hidegen hagyja a keblet. Ilyen a szoros értelemben

érzelem vallás

észv. vallás

vett észv. vallás. Ha a vallás csupán az érzelem vagy a kedély világából szívja táplálékát s az értelemnek még azt a jogát is megtiltja, hogy az isteni dolgok körül vizsgálódjék, vagy a cselekedeteket semmibe veszi és elhanyagolja: úgy a vallás nem egyéb ábrándozásnál, rajongásnál, vagy mysticismusnál, melynek legszerencsétlenebb kinövése a vakbuzgóság vagy fanatizmus, az emberi léleknek az az eltévelyedése, mely szerint a vakbuzgó ember mindent alárendel vallásos érzelmeinek s az ezekből származó szenvedélyes cselekvésmódnak. Ha végre a vallás csak az akaratot s ennek nyilatkozatát, a cselekedetet tartja szem előtt s a maga egyedüli alapjának: akkor hiányzik belőle az éltető erő, a hit, mely az akaratot folyton éleszsze, tisztítsa és szilárdítsa; néha pedig, midőn a cselekedetekre kelletinél több súlyt fektet, még üres formasággá, szenteskedéssé is törpülhet.

akarat vallás

Fontos

Az igaz vallás tehát az érzelemből származik, de az értelem által tisztul meg s az akarat erejében vagy a cselekedetekben nyilvánul. E három tehetség öszhangzó működése teszi azt áldott egészszé, amint a szent könyv is tanítja:

„Adjad, szerelmes fiam, a te szivedet nekem és a te szemeid az én utaimat szorgalmasan megőrizzék.” Péld. 23, 26.

„Ez az örökélet, hogy tégedet egyedül ismerjenek igaz Istennek lenni.” Ján. 17, 3.

„Ha ezeket tudjátok, boldogok lesztek, ha cselekeszitek azokat.” Ján. 13, 17.

4. §. A vallásos meggyőződés vagy a hit.

A vallásban helye van annak a meggyőződésnek, a mit hitnek neveznek. A vallásos hit azonban nem egy jelentésű a közönséges értelemben vett hittel vagy vélekedéssel, midőn az ember valamit sejt, gyanít, sőt igaznak tart, anélkül, hogy arra kétségbevonhatlan s alapos okai lennének. A vallásos hit kielégítő okokon nyugvó meggyőződés s a tudástól csak annyiban különbözik, hogy a tudás tárgyai tapasztalásunk alá esnek, a hit tárgyai ellenben kivül állanak tapasztalásunk körén. A tudás tehát közvetlen ismeret, a hit pedig közített.

közvetett

„A hit az olyan dolgoknak valóságok, amelyeket remélünk és amely dolgok nem láttatnak, azoknak bizonyos mutatójuk.“ Zsid. 11, 1. Így értelmezi Pál apostol a hitet. E szavakban is a hitnek két főjegyét ismerjük fel, 1-ször, hogy az erős meggyőződés, mi által a vélekedéstől és gyanítástól különbözik, 2-szor, hogy a vallásos meggyőződés tárgyai nem láttatnak, azaz nem esnek tapasztalásunk alá.

Egészen különböző dolog tehát hinni valamit és hinni valamiben. Hinni lehet véges dolgokat, megtörtént eseményeket vagy egyes emberek tekintélyén nyugvó állításokat; vallásos hitünk azonban egyedül a véghetetlen Istenben határozódik.

Innen nyilván van a vallásos hit és hitvallás vagy confessio közötti különbség is. A vallásos hit az embernek az a benső kimagyarázhatatlan állapota, mely szerint minden gondolatunk, érzésünk és cselekedetünk Istenre irányul. A hitvallás pedig a vallásos hitnek csak egyes, szakadozott s néha nagyon is halvány és hiányos kifejezése. Ez pusztá szavakból, amaz életből és cselekedetekből áll.

5. §. A vallások különfélesége.

Jóllehet a vallásnak minden emberben egy és ugyanaz az alapja, t. i. a vallásos érzelem, mindazáltal annak az egyes népek életmódja, szokása és míveltségi fokához képest különféle formáival találkozunk.

A vallásfejlődés legalsó fokán a pogányság áll, melynek lényege a mulandó teremtmények istenítése, bálványimádás. A pogányságtól ennél fogva a sok Isten imádás elválhatlan. Egyébaránt a pogányságnak is különböző fejlettségi fokai vannak. A legalsó fok a feticismus, ezen portugál szótól fetisso = varázsszer, varázstuskó, az isteninek érzékiekben, többnyire életlen tárgyokban való tisztelete. A fetisimádó tisztelettel borul le egy darab kő, fa vagy tuskó stb. előtt. A fejlettség magasabb fokán áll a sabeismus vagy égi testek imádása, melyben a nap, hold és csillagok az isteni tisztelet tárgyai. Ide tartoznak a babyloniak,

Asia
Siria
phöniciék, syrok stb. A régi görögök és rómaiak valása szintén a pogány vallások közé tartozik; de mind a feticismusnál, mind a sabeismusnál feljebb áll, a mennyiben ezek már nem érzéketlen dolgokat, hanem az embert tekintették a maga szellemi tulajdonaival a legtiszteletreméltóbbnak.

Vitages
A pogányságnál jóval magasabb fejlődöttségi fokon áll a zsidó vallás, melyet a törvény vallásának lehet nevezni. Ebben az isteni lény már csak egyetlenegy; de az erős, boszuálló Ur, kinek az emberek engedelmes szolgálói tartoznak lenni. E mellett az Izrael Istene csak egy népnek Istene.

Fontos
A fejlettség legmagasabb fokán áll végre a keresztény vallás, a szeretet vallása, melyben az Isten mint az emberiség atyja jelenik meg, ki nem tesz különbséget az emberek között.

Fontos
Még van egy vallásforma, az izlam vagy mahomedanizmus, így nevezve alapítójáról, Mahomedről; de ez nem egyéb, mint a zsidó és keresztény vallás vegyüléke, összekötve a legérzékibb fogalmakkal és politikai fanatizmussal.

A pogány vallást a szent könyv így jellemzi: „A halhatatlan Istennek dicsőségét elváltottatták a halandó embernek, madaraknak, négylábu állatoknak és mászó állatoknak kifarragott ábrázotjokra.“ Róm. 1. 23.

„Kik az Isten igazságát hazugságra változtatták és tisztelték és szolgálták a teremtett állatokat, hátra hagyván a teremtőt, ki mindörökké áldandó.“ Róm. 1, 25.

A zsidó vallást így:

„Ha figyelmetességgel hallgatandjátok az én beszédemet és megtartandjátok az én szövetségemet, nékem lesztek minden népek felett kiváltképpen való népem. Ti pedig lesztek nékem papi országom és szent népem.“ 2. Móz. 19, 5, 6.

„Imé az én szolgám, kihez én támaszkodom, az én választottam, kit az én lelkem kedvel.“ Esa. 42, 1.

A keresztény vallást így:

„Mert nem vettétek a szolgálatnak lelkét a félelemre,

hanem a fiúságnak lelkét vettétek, ki által kiáltjuk Abba, azaz szerelmes Atya." Róm. 8, 15.

„Nincsen különbség vagy sidó vagy görög között, mert mindeneknek ugyanazon egy Urok, aki gazdag mindenekhez, akik őtet segítségül hívják." Róm. 10, 12.

Ha az összes emberiség létszámát 1153 millióra tesz-
szük, ebből a pogányságra 678 millió, a zsidóságra 5 millió,
az izlamra 120 millió és a kereszténységre 350 millió esik.

1153,000
1900-1901

6. §. A vallások felosztása.

Általában véve a vallást tárgyára vagy azon lényre nézve, kit vallásos tisztelet illet, a mennyiséget tekintve, felosztják: 1-ször egy Isten imádására vagy monotheismusra. Ide tartoznak azok a vallások, melyek egy Isten hivésen alapulnak, mint a zsidó, keresztény és mohamedán vallások. 2-ször két Isten imádására vagy dualismusra, melyekben két ellenkező s egymással folytonos harczban álló lény imádtatik. Ilyen a Zoroaster vallása, Ormuzdnak és Ahri-mannak tiszteletével, kik közül az első a világosságot, a másik a setétséget vagy a jó és rossz elvét képviseli, személyesíti. 3-szor sok Isten imádására vagy polytheismusra; ide tartoznak a pogány vallások általában.

1)
zsidó
keresztény
mohamedán

Ha pedig a vallás tárgyának minőségét tekintjük, a vallások feloszlanak érzéki és érzékfeletti vallásokra. Az elsőben látható és érzékünk alá eső tárgyak tiszteltetnek Istenek gyanánt, mint a feticismus-ban, sabeismusban stb. Az utóbbiakban az Isten érzékfölötti lénynek, szellemnek tekintetik, s mint ilyen imádtatik. Ilyen a zsidó, de mindenekfelett a keresztény vallás, ha azt helyesen fogjuk fel.

A vallások sokaságát bajos meghatározni. Az ókorról azt mondják, hogy körülbelül annyiféle vallás létezett, mint nyelv, számszerint 2000. Ujabb időben körülbelül szintén azt mondhatjuk a létező vallásokról.

2000
féle

Bármily különbözők legyenek is a vallások egymástól, mindazáltal mégis vannak egyes pontok, amelyekben minden vallás megegyezik egymással; például valamely felsőbb lény fölvetelésében, annak tisztelésében, a jó és rossz megkülönböztetésében, habár az ezekről alkotott fogalmak sokban elütnek egymástól. Mindenik vallással össze vannak kötve bizonyos vallásgyakorlatok, mint imádság, vallásos szertartások és ünnepek szentelése. Ami azt a kérdést illeti, hogy melyik vallás igaz és melyik nem: e tekintetben jegyezzük meg azt, hogy nincs oly vallás, melyben valami igazság ne lenne; megfordítva a szó teljes értelmében igaz vallás csak a gondolatban létezik. Ugyanis, egy vallást teljesen igaznak csak akkor monhatnánk, ha a legtökéletesebb valóságról alkotott fogalmainkat magával az istenséggel összehasonlíthatnók, ami nem áll hatalmunkban. De ez nem gyengíti meg a vallás erejét és boldogító voltát; mert ha vallásunk megfelel a gondolkozás ismert törvényeinek: az reánk nézve igaz vallás marad.

MÁSODIK FEJEZET.

A kijelentésről.

7. §. A kijelentés fogalma.

Mihelyt az emberbe oltott vallásos érzés kifejlődött, azonnal tárgyát, vagyis az Istent keresi. De az ember az Istent csak akkor találja meg, ha magát az embernek kinyilatkoztatja. Istennek már minden működését, mely által saját lényét s akaratát az embereknek tudtul adja s magát velök megismerteti, *kijelentésnek* nevezzük.

A kijelentés tehát a vallás forrása. Mint minden jó adomány és tökéletes ajándék, ugy ez is a világosság Atyjától, Istentől származik. Kijelentésnek nevezzük azért, mivel azt, a mi el van rejtve, Istennek lényét és akaratát nyilvánvalóvá teszi. Innen van a latin „*revelatio*“ és görög „*ἀποκάλυψις*“ elnevezés is, mely mindkettő valaminek földerítését és leleplezését jelenti.

A kijelentés, mint a világosság sugarai a sötétbe, behat és visszasugárzik a külső természetben szintugy, mint az emberi lélekben. Ha a vallásos érzést a szemhez hasonlítjuk, úgy a kijelentést napfénynek nevezhetjük. Valamint szem nélkül nem láthatjuk a napot, úgy vallásos érzés nélkül nem találhatjuk meg az Istent; megfordítva, valamint az éj sötétében a legélesebb szem is hiába keresi a napot: úgy kijelentés nélkül vallásos érzésünk sem találhat kielégítetést. A kijelentés nagyobb és becsesebb minden emberi műnél és találmánynál. A lelkesedésnek minden nyilatkozata, a szellemnek minden művei e forrásból fakadnak. A mint az apostol írja:

„A mit az Isten felől tudhatnak az emberek, nyilván vagyon ő benne, mert az Isten megjelentette nekik.” Róm. 1, 19.

„A melyeket a szem nem látott, sem a fül nem hallott, az embernek is gondolatjába nem mentek, melyeket az Isten készített az őtet szeretőknek. Nekünk pedig az Isten megjelentette azokat az ő lelke által.” 1. Kor. 2, 9 és 10.

8. §. A kijelentés módjai.

A mily számosak az Isten munkái, oly számosak azok a módok is, melyek által magát az emberekkel megismertetheti. A kijelentésnek eszerint több módja van. Nevezetesen kijelentette magát Isten 1-ször a természetben; 2-ször az emberben és annak lelkiismeretében; 3-szor egyes emberek és népek történetében; 4-szer egyes kiváló egyéniségek tanaiban. A természetben, a lelkiismeretben és a népek történelmében nyilvánuló kijelentést, minthogy azt minden ember megnyeri, egyetemes kijelentésnek nevezik; azt pedig, amelyet Isten csupán egyes, kiváló egyéniségekkel közöl s általok tesz érthetővé, különös, vagy tényleges vagy történelmileg közített kijelentésnek hívják. S tulajdonképpen ez utóbbi kijelentésen alapuló vallást szokták kijelentett vallásnak nevezni; ellentétben a természeti vallással, melynek alapjául az egyetemes kijelentés szolgál.

1) Az Isten kijelentette magát nekünk 1-ször a természetben; mert a mint a mű a művészre utal, úgy utal a természet is az ő teremtetőjére. Ezért mondja a Zsoltár író: „Az egek hirdetik az erős Istennek dicsőségét és az ő kezeinek munkáját hirdeti ama kiterjesztett erősség“ stb. Zsolt. 19, 1–7.

2) Kijelentette Isten magát 2-szor az emberben és ennek lelkiismeretében; mert a lelkiismeret szava mi bennünk nem egyéb, mint az Isten szava, mely jutalmaz, ha jót és büntet, ha rosszat cselekszünk. Ezt fejezi ki az apostol: „Mivelhogy a Pogányok, kiknek írott törvényük nincsen, természet szerint a törvényhez illendő cselekedeteket cselekesznek, azok, noha nekik törvényök nincsen, mindazáltal ő magok magoknak törvényök. Ugymint kik megjelentik, hogy a törvénynek cselekedete az ő szivekbe beiratott, kiknek lelkiismeretek és az ő gondolatjok, melyek egymást vádolják vagy mentik, egyetembe bizonyosságot teszen.“ Csel. 2, 14. és 15.

3) Kijelentette Isten magát 3-szor az egyes emberek és népek történelmében; mert az emberek sorsa, valamint a népek története nem esetlegesek, hanem isteni törvények szerint előrehaladó fejlemények. Az egyes emberek sorsát illetőleg, hogy ezekben is az Isten hatalma nyilatkozik, fényesen bizonyítják a szent történeteknek nagy alakjai, mint Ábrahám, Nóé, József stb., de még világosabb bizonyosságai ennek a népek történetei: a pogány birodalmak lehanyatlása, a keresztény vallás győzelme annyi üldöztetések között, a hitjavítás. Nem egyszer bétölt már, a mit bölcs Salamon tanított: „Az igazság felmagasztalja a nemzettséget. a bűn pedig veszedelmére vagyon a népeknek.“ Péld. 14, 34.

4) Kijelentette Isten magát 4-szer egyes kiváló egyéniségek tanaiban; mert azok a bölcs és erőteljes emberek, a kik az emberiség kebeléből koronként kiemelkednek s szellemök fényével késő századok embereinek utmutatóul szolgálnak, mindannyian az Isten kiválasztott eszközei, kik által a maga szándékát és terveit az emberiséggel közli. „Nem ti vagytok, a kik szólni fogtok, hanem a ti atyátoknak lelke az, a ki szólni fog ti általatok“ mondja Krisztus. Máté 10, 20.

A kijelentett vallás a természetivel nemcsak hogy nem ellenkezhetik, hanem egymást kölcsönösen támogatják és világosítják. A kijelentett vallásnak is a természeti vallás szolgál alapul és kiindulásul. A természeti vallás az, mely az igaz kijelentést a hamis kijelentéstől megkülönböztetni segít; mert csak az a kijelentés lehet igaz, amelyet a természeti

vallás is igaznak ismer el; miután gondolni sem lehet, hogy Isten a kijelentett vallásban másként nyilatkozzék, mint a természeti vallásban.

9. §. A Krisztus által történt kijelentés.

Mindazon férfiak között, akik életök feladatául tüzték az emberiséget Isten ismeretére vezetni s benők a vallás-erkölcsi életet felébreszteni, legelső helyen áll a Jézus Krisztus, kit nem hogy feljülmulni, de még utolérni sem sikerült senkinek. Az általa közlött kijelentés tisztább, világosabb minden addig ismert kijelentésnél s mind e máig napig egyetlen a magánemében, melyet a kereszténység közel kétezer év óta legbiztosabb kalauzául tekint az idvességre; mert Krisztus óta minden kijelentés az ő tanítványai és követői részéről csak az ő világosságából vett világosság, az ő lelkéből nyert lélek, a mint ő maga is megmondotta: „Mikor eljő az igazságnak ama lelke, mely titeket minden igazságra vezérel, az engem fog dicsőíteni; mert az enyimből veszi, a mit nektek megjelent.” Ján. 16, 13. és 14.

A pogányok között sem hiányoztak nagy szellemek, kik világos ismereteik és erkölcsös életök által kortársaik felett magosan állottak, mint Homer, Solon, Sokrates, Pláto stb., kik eltelve ama nagy gondolattól, hogy a népet, melynek kebelében éltek, a vadság állapotából felemeljék s rendeltetésök, valamint az isteni lénynek tisztább ismeretére vezéreljék, kétségbevonhatlan jelét adták annak, hogy ők is az isteni kijelentés eszközei voltak.

A zsidóságnál már tisztább fényben kezd tündökölni a kijelentés. Mintha Izrael népe lett volna kiválasztva Istentől avégre, hogy a vallást kiképezze: itt született meg az egy Isten tisztelete; itt éltek a próféták, kik szent lelkesedésökben Istennek lelkét önlelkükben érezték; itt, a vallásnak ezen klasszikus népében fejlődött ki az istenfogalom oly világosan, hogy az Izrael népe a föld minden népének világosságává lett.

Azonban a zsidóság is csak hajnalpirja volt ama telje-

Kiválasztva Istentől
avégre

sebb kijelentésnek, mely a Jézus Krisztusban érte el tetőpontját. Az ókor embereiben Istennek lelke csak vendég volt; beköszöntött és ismét tovább szállt; Krisztusban ellenben maradandó lakást vett magának, rajta az Urnak lelke megnyugodott. Ezen lélek fényénél jelentette ő ki nekünk Istent, ezen lélek fényénél ismerte meg és ismertette meg velünk is rendeltetésünket; minélfogva az általa közlött kijelentés magosan felette áll minden más kijelentésnek.

„Minekutánna az Isten sok rendben és sokképpen szólott volna régen az Atyáknak a Próféták által: ez utolsó időben szólott nekünk az ő fija által.“ Zsid. 1. 1.

„Az ő teljességéből vettünk mindnyájan kegyelmet is kegyelemért. Mert a törvény Mózes által adatott; de a kegyelem a Jézus Krisztus által lett.“ Ján. 1, 16. és 17.

10. §. A kijelentés folytonossága.

Valamint Isten a maga munkálkodásával soha fel nem hágy: ugy a kijelentésnek is folytonosnak kell lenni. Ezt kívánja már a dolog természete is; mert az igazságra csak fokenként jutunk el; minden megismert igazság csak lépcső egy más, még nagyobb és felségesebb igazságra. Ezért mondja az apostol: „Nem hogy immár a czélt elértem volna, vagy hogy immár tökéletes volnék, hanem igyekezem, hogy azt elérjem.“ Fil. 3, 12.

A kijelentés folytonosságának szép példáját látjuk a zsidó nép vallásában. Ádámnak ugy jelentette ki magát Isten, mint teremtő. „Teremté Isten az embert az ő képére.“ 1. Móz. 1, 27. Nőé ugy ismerte Istent, mint megtartót. „Ennekutánna mig a föld léssen, vetés és aratás, hideg és meleg, nyár és tél, a nap és az éjszaka meg nem szünnek.“ 1. Móz. 8, 22. Ábrahám ugy ismerte Istent, mint mindenhatót. „Mikor pedig Ábrám 99 esztendő volt, megjelenék Ábrámnak az Ur és monda neki: „Én vagyok az erős mindenható Isten.“ 1. Móz. 17, 1. Mózesnek ugy nyilatkozott Isten, mint szent. „Én vagyok az Ur, ki az Egyptomnak földéből kihoztalak, hogy legyek néktek Istentek. Legyetek azért szentek; mert én szent vagyok.“ 3. Móz. 11, 45. Dávidnak és a prófétáknak ugy jelenti ki Isten magát, mint türelmes, könyörülő és ke-

gyelmes. „Irgalmas és kegyelmes az Ur, késedelmes a haragra és igen kegyelmes.“ Zsolt. 103, 8. „Vajjon elfelejtkezhetik-e az anya az ő kis gyermekéről, ugy, hogy ne könyörüljön az ő méhének fián? ha azok elfelejtkezének is, de én nem felejtkezem el te rólad.“ Esa. 49, 15.

A keresztény vallásban szintén felismerhetjük a kijelentés folytonosságát. Krisztus ugyan tökéletesen kijelentette az Isten akaratját. Ő mindazt, ami azelőtt az embernek szívében csak sejtelemképpen élt; mindazt, amire nekünk az életben és halálban szükségünk van, a legtisztábban megismertette; de az általa hirdetett nagy és utolérhetetlen eszmék csak apránként, hosszú idő folytán válnak az emberiség közkincsévé s vajmi távol állunk még ma is attól, hogy elmondhassuk: „Élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus.“ Gal. 2, 20.

A kijelentésnek ezen folytonossága már a legszebb bizonyossága az Isten bölcseségének, a ki épp úgy bánik az emberiséggel, mint az okos szülő a maga gyermekével. Az új szülöttet nem viszik mindjárt a teljes világosságra s akit édes tejjel kell táplálni, annak nem adnak nehéz, megemésztethetetlen eledelt. Így az Isten is a kijelentést, melyben koronként az emberiséget részesíti, mindenkor annak lelki fejlettségéhez alkalmazza. Ide céloz már Jézus is, midőn azt mondja: „Még sok dolgok vagynak, melyeket néktek kellene mondanom, de most el nem hordozhatjátok.“ Ján. 16, 12.

HARMADIK FEJEZET.

A s z e n t í r á s r ó l.

11. §. A szent irás foglalatja.

A szent irás azon iratok gyűjteménye, mely magában foglalja a szorosabb értelemben vett kijelentést s alapul szolgál a zsidó és keresztény vallásnak. Neveztetik bibliának, szent irásnak és Isten igéjének.

A biblia név magában a bibliában nem fordul elő; ezen elnevezés a görög egyházi atyáktól, nevezetesen Chri-

sostomustól származik s tulajdonképen könyveket jelent, mint a „βιβλιον“ görög szónak többese. Neveztetik még a biblia könyvek könyvének és szent irásnak, megkülönböztetésül minden más könyvektől, a melyeknél eredetét, tartalmát és célját tekintve szentebb, becsesebb, minthogy Pál apostol szerint: „bölcsé tehetnek az idvességre.“ 2. Tim. 3, 15. Ha a bibliát Isten igéjének nevezzük, ez elnevezést szorosán véve, hibásnak kell mondanunk, mert jóllehet Isten is szól hozzánk kiválasztott emberei által, tehát Isten szava is van a bibliában ; de másfelől találunk ebben beszédeket, a melyek éppen nem az Istenéi, hanem a gonoszokéi, Istennek ellenségeié. A többek közt Máté 4-ben is, a hol a Krisztus megkísértése van leírva, a gonosz lélek nyilatkozik és folytat beszélgetést Jézussal. A bibliában tehát szorosán megkülönböztendő Isten szava attól, a mi emberi közlemény, a mi képes kifejezés és költői szépítés. Nem az egész biblia Isten igéje, de Isten igéje van a bibliában, mert Isten szelleme nyilatkozik ezen iratokban s íróit ezen szellem vezérelte és lelkesítette, a mint Péter apostol mondja: „Nem ember akaratjából származott régen a Prófétáknak prófétálásuk, hanem a szent lélektől indítatva szóltak az Istennek szent emberei.“ Pét. 1, 21.

Ebből már kitünik az is, hogy mit kell értenünk az *ihletés* vagy *inspiratio* alatt.

Az a tisztelet, a melylyel az emberek kezdettől fogva a biblia iránt viseltettek, annak mondhatni égi fényt kölcsönzött: nevezetesen azt tartották, hogy annak írói az Isten különös ihletésében részesültek, mely szerint ők csak azt irták le, a mit Isten nekik sugallott s mintegy tollba mondott. Innen származott aztán az a tévedés, hogy a bibliának egyes tételeiért készek voltak sokan a tudományok által megállapított igazságokat megtagadni, mint például, hogy a föld forog a nap körül, holott a bibliában írva van, hogy Jozsué megállította a napot ; hogy a föld alakulására ezredévek kellettek, holott Mózes szerint Isten a világot hat nap alatt teremtette stb. Az ihletést ebben az értelemben már józan ember nem fogadja el s általában nem képzelhető a szent irással nagyobb visszaélés, mintha azt a csillag- és természetvizsgálat, a földrajz és történelem kézi könyveként tekintjük. A szent irás egyedüli célja az emberek között a kegyes és istenes életet előmozdítani; annak ihletése nem a szavakban, hanem magában a tárgyban kere-

sendő s e tekintetben bátran elmondhatjuk, hogy a biblia szent könyv, írói Isten lelkétől voltak ihletve, annyira, hogy Simon Péternek Jézushoz intézett szavait a bibliára is alkalmazhatjuk: „Uram, kihez mennék, örök életnek beszéde vagyon nálad.“ Jan. 6, 68.

12. §. A szent irás felosztása.

A szent irás két főrészből áll: az ó és új *testamentumból*, vagy ó és új *szövetségből*; amaz magában foglalja a próféták által Krisztus előtt részint héber, részint chaldei nyelven írt szent könyveket; ez az apostolok és evangelisták Krisztus halála után görög nyelven írt műveit tartalmazza. Az ó testamentumot nevezik még *törvénynek* is, az újat pedig *evangeliumnak*.

A testamentum szó tulajdonképpen *végrendeletet* jelent s vannak helyek a szent irásban, a melyekben a testamentum szó éppen e jelentésnek felel meg, mint a Zsidókhöz írt levél 16. és 17. verseiben, a hol ezeket mondja az apostol: „A hgl testamentum vagyon, szükség, hogy a testamentumtevőnek halála is meg legyen; mert a testamentum az embernek halálával erős; mert míg él a testamentumtevő, a testamentum erőtelen.“ A szent irásra alkalmazva azonban a testamentum vallásos intézetet tesz s ezt fejezi ki a szövetség elnevezés is, úgy tekintetvén a szent irás, mint szövetség, melyet Isten kötött az emberiséggel előbb Mózes, később a Jézus által.

Az ó testamentumot *törvénynek* nevezik azért, mert főbb részét azok a törvények teszik, melyek a zsidó vallásnak alapjául szolgálnak.

Az *evangelium* görög szó s örvendetes izenetet jelent, mintegy kifejezéseül annak az örömnak, amelyben az emberiség Jézus születése s az általa hirdetett tudomány által részesült.

13. §. Az ó testamentum.

Az ó testamentum 39 különböző iratból vagy könyvből áll, amelyek különböző emberek által és

különböző időkben irattak s már a zsidók által fel voltak osztva kezdetben *törvényre* és *prófétákra*, azután pedig *törvényre*, *prófétákra* és *szent írásra*.

A) *Első gyűjtemény* az ó testamentumban, a *törvény* vagy a *thora*.

A törvénygyűjteményt vagy a thorát, mely az ó testamentumban öt könyvre felosztva fordul elő s innen *penta-teuchnak* neveztetik, a zsidók egy egésznek tartották s mint ilyent egészben véve Mózesnek tulajdonították. Jóllehet ez a törvénygyűjtemény csak lassanként alakult meg s ha alapvonásai Mózestől származtak is, egészen a zsidók fogsága idejéig újabb meg újabb határozatok és mondák csatoltattak hozzá.

A Mózes öt könyve jelen alakjában már korábban meg volt s oly iratok felhasználása és átdolgozása által jött létre, melyekben először kísérelték meg az ősidők szájhagyományait írásba tenni.

Az első könyv magában foglalja a világ teremtetéséről s az emberiség eredetéről való őshéber nézetet. Innen *genesis* nevezete. Továbbá magában foglalja az Izrael népének, a pátriárkáknak: Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak és az ő fiainak történetét, még pedig itt-ott költői mondákkal szinezve, ahonnan valószínű, hogy ennek a könyvnek volt még egy régibb és egyszerűbb alakja is.

A 2-dik, 3-dik és 4-dik könyv, amelyeket sorban *exodus*, *leviticus* és *numeris* vagy az Izrael kijöveleléről, a papok tisztéről és a népnek megszámlált rendiről írott könyveknek neveznek, a magok őseredeti alakjukban a *genesisnek* folytatását képezik. Lassanként azonban a törvény a papság kifejlődésével ennek szellemében újabb meg újabb változatok ment át.

Az 5-dik könyv, mely önmagában önállóan egy egészet képez, összevontan bezárja a Mózesi törvényeket és történetet. Innen *deutoronomium* vagy a *törvénymása* nevezete. Ez a könyv kiváló prófétai hangon és célból van írva, a Jéremiás próféta szellemében. A Mózes könyveit történeti könyveknek is nevezik.

B) *Második gyűjtemény* az ó testamentumban a *próféták*, amelyek közt szintén vannak *történeti* és vannak tulajdonképeni értelemben vett *prófétai* könyvek.

a) **A prófétai történeti könyvek.** A héber történeti könyvek

prófétai s vallás-politikai szellemben vannak szerkesztve. A régebbiek egész őszinteségben adnak elő valót és költeményt egyformán; a későbbiekben meglátszik, hogy azoknak írásánál a papi érdek is szerepel. Az egész gyűjtemény egymással szoros összeköttetésbe van hozva.

1. A *Jozsué* könyve előnkbe adja a dicsőített földnek, Kanaának meghódítását. E könyv írója nem egy helyt használ költői forrásokat, ami arra mutat, hogy e könyv is későbbi keletű.

2. A *birák könyve* a birák korszakából való mondákat és tudósításokat tárgyalja; de csak töredékesen s a mint látszik nagyon különböző, részint igen régi források alapján. E könyv keletkezése Izrael országának meghódítása utáni időkre tehető. Ennek mint egy függelékét képezi

3. a *Ruthról* nevezett idylli könyv, melyben e nőnek története van leírva.

4. *Sámuel két könyve*, a melyeket a zsidók a királyok 1-ső könyvéhez is számítottak, magában foglalja a királyság eredetének történetét, egészen a Dávid uralkodásának a végéig. Különböző, nagyjából történeti kútfők alapján van összeállítva, prófétai kinyomattal és a Dávid királyi ház álláspontjáról.

5. A *királyok két könyve*, a mely a zsidóknál mint a királyok 2-dik könyve fordul elő, magában foglalja a két országnak, Judának és Izraelnek történetét azoknak elenyészéséig. Ezeknek a könyveknek részint az egykoru évkönyvek, részint, főleg Izrael országát illetőleg, szintén csak a szájhagyományok szolgáltak kutforrásul.

6. A *Kronikák* című két könyv az ó testamentumi történetnek ismétlése. Szerkesztve vannak a korábbi könyvekből, még pedig a fogság után, amit kétségbevonhatlanul mutat e könyvek irálya és hangja.

7. *Ezsdrás* és *Nehémiás* jegyzeteket foglalnak magokban ezen férfiakról s hű képét állítják előnkbe az Izrael népe fogság utáni első napjainak.

A *Kronikák* két könyvét, valamint *Ezsdrást* és *Nehémiást* a tulajdonképeni szent irásokhoz sorozták a zsidók.

b) **A tulajdonképeni próféták.** Az írásban fennmaradt prófétai beszédek költői és szónoki átdolgozásai jobbra azoknak a beszédeknek, amelyeket a próféták magok tartottak a nép előtt és amelyeket vagy ők magok dolgoztak ki, vagy mások, akik őket hallgatták s beszédeikből jegyzeteket készítettek.

A régebbi prófétákat vallásos erő és költői emelkedettség jellemzi; a későbbieknél a jelképes cselekedetek és jelek inkább irói felhevültséget viselnek magukon.

A kisebb próféták a syr-assyr korszakból 800-tól 700-ig.

1. *Joel*, 800 előtt, Jéruzsálemben egy iszonyu sáska pusztítás következtében bűnbánatra hívja fel Izrael népét. Prófétálása tiszta és mély.

2. *Amos*, egy zsidó pásztor, II. Jeroboam alatt prédikál Izraelben 800 körül, az ott uralkodó bálványimádás és fényezés ellen. Előadása szabályszerű és szónoki.

3. *Hoseás* ugyancsak Izraelben prófétál 780 körül, felemelvén szavát Izrael hűtlensége ellen, minthogy Jehovától elpártolt. Hangja kemény, éles, a népköltészet körébe tartozik.

4. *Mikeás*. Ezsaiásnak kortársa 730 körül, jövendőt mond azon veszélyekről, melyek Juda országát Assyria és Egyptom felől fenyegetik. Hangja mély és lelkesült.

5. Ide tartozik még *Zachariásnak* is 2-dik része, mely valószínűleg 770-ik év körüli kelettel bír.

6. Ugyancsak ez időből való nagyobb próféta *Ezsaiás*, a ki tekintve méltóságteljes előadását és honfui vallásos érzületét, a legnagyobb prófétának mondható. Ő 759-től 700-ig működik. Az ő neve alatt előforduló jövendölések különböző helyekre és időkre vonatkoznak és nem származnak mind csupán csak tőle.

Kisebb próféták a Kald-korszakból 640-től 590-ig.

1. *Náhum*, ki költői emelkedettséggel jövendöli meg Ninivé közel elpusztulását 630 körül.

2. *Sophoniás*. Jozsiás alatt 620 körül, megjövendöli Jéruzsálem közel veszedelmét és vigaszt nyújt az ezt követő messiási korszakkal.

3. *Habakuk*. A kald hatalom nyomása alatt 605 körül bús panaszokat bocsát a Jehovához s hallatja annak isteni feleletét.

A Kald-korszakból való nagyobb próféták:

1. *Jéremiás*. Ez papi családból származott s 629-től Jéruzsálem szétromboltatásáig működött, figyelmeztetvén népét, hogy miként kerülheti el a nagy romlást s tapasztalván, hogy szavát nem hallgatják, e miatt panaszokba tör ki. Inkább honfui papi szónok, mint költő.

2. *Ezékiel* 594-től 572-ig. A fogságba hurczolt népet elkiséri az idegen földre. Előadása mutatja a papiasan mívelt

férfiut. Szereti jövendöléseit allegoriákkal és látomásokkal felékesíteni.

A Kald-korszakból való Esaiás könyve utolsó része is, nevezetesen a 40-dik résztől 59-ig, a melynek ismeretlen szerzője Jehova szolgájának képét rajzolja, ki népének bűnei miatt szenved s meghal ártatlanul.

A fogság utáni próféták, a kik zsidó ország, főleg a jéruszálemi templom helyreállítása mellett buzognak, ezek:

1. *Haggeus*, 520 körül.

2. *Zakhariás*, szintén ez időben.

3. *Malakiás*, 440 körül Nehemiás alatt a papok ellen kél ki s a jövő itélettel fenyegeti őket erkölcstelenségök miatt.

4. *Abdiás*, kinek kora bizonytalan, az edomiták ellen jövendöl; ehez tartozik

5. *Jónás* profetiája, melyben a prófétai elhivatás egy régi próféta képében van előállítva.

6. *Dánielt* a zsidók későbbi kelete miatt a szent irások közé sorozzák. Ez a könyv ugyanis Antiochus, Epiphanes korából való, 164-ből s szerzője egy Dániel nevű próféta történetét írja le benne a fogság idejéből. Érintve van benne a messiási korszak békövetkezése is.

C) Harmadik gyűjtemény az ó testamentumi könyvekben: *a szent irások, hagiographok* vagy *oktató* könyvek.

Ide tartozik:

1. A *Zsoltárok* czimű 150 vallásos dalgyűjtemény, a mely Dávid király idejétől a Makhabeusokig lassanként gyűlt össze s öt könyvbe volt foglalva. Az egész könyv Dávid nevét viseli, holott sok zsoltár abban más írótól iratott. Tartalmuk részint vallás-erkölcsi, részint vallás-politikai.

2. *Példabeszédek könyve*, hasonlóan lassanként keletkezett vallás-erkölcsi életszabályok gyűjteménye, melynek szintén öt része van, u. m.: a bölcsesség dicsérete (1—9), különböző példabeszédek (10—24), Ezekiás emberei által összegyűjtött bölcs mondások (25—29), Agur mondásai (30), Lemuel király beszédei (31 r.).

3. *Énekek-éneke*, egy idylli képekkel telt szerelmi költemény, melyet hihetőleg azért vettek fel a szent irások közé, mert abban Salamon király játsza a főszerepet. Később ennek a költeménynek allegorikai értelmet adtak s úgy magyarázták, mintha abban Istennek Izraelhez való viszonya lenne kifejezve; majd ismét úgy fogták fel, mint a Krisztus és az egyház közötti viszony képét.

4. A *predikátor könyve*, a zsidó vallásban később kifejlett skepticus iránynyal, a világi hiábanvalóságokkal foglalkozik s ebből kiindulva, az életfolytatásban mérséklettségre int; a legáltalánosabb vallási igazságok azonban mindenütt meg vannak benne tartva.

A példabeszédek, az énekek éneke és a prédikátor könyvének írása Salamonnak tulajdoníttatik.

5. *Jób könyve*, egy tartalmára, ugy mint formájára nézve egyaránt kitünő tanköltemény, a melynek célja kimutatni, hogy mi módon lehet az igazi ember szenvedéseit az Isten igazságosságával összhangzásba hozni.

6. *Jéremiás Siralmi*, ezen prófétának öt zsoltárszerű elegiája Jéruzsálem romlása fölött.

7. *Eszter könyve*, egy eseménynek leírása a perzsa korszakból oly célból, hogy általa a purim innep kimagyaráztassék.

Az eddig említett könyvek mind zsidóul irattak eredetileg és *canonicus* könyveknek neveztettek ezen görög szótól „κανων“ = szabály, minthogy az azokban foglalt tanok hit-szabályzó tekintélylyel bírtak. Később azonban ezekhez hozzáadtak oly könyveket is, a melyek görög nyelven irattak vagy csak ezen a nyelven voltak ismeretesek s ezért *apocriphus*, (αποκρυπτω = elrejték) vagy elrejtett könyveknek neveztettek. Ezen könyvek közül némelyek történeti vagy tankönyvek, mások a kanonikus könyveknek kiegészítő részei. Ezek a következők :

1. A *Makhabeusok* két könyve. Az első elbeszéli a Makhabeusok szabadságharczát 175-től 135-ig. Eredetileg zsidóul iratott, egészben véve történeti bizonyossággal; a második töredékesen és legendászerűleg beszél el egyes jeleneteket az első Makhabeus korszakból, valószínűleg egy alexandriai zsidó műve. Említve van még egy 3-dik és 4-dik könyve is a Makhabeusoknak.

2. *Judith könyve*. A zsidók bátorítására iratott, hihetőleg Hadrian császár korában 118-ik év körül.

3. *Tóbiás könyve*, az assyriai fogságból való elbeszélés.

4. *Jezus-Sirák* könyve 130 körül, zsidóból görögre fordított polgári erkölctan. Salamon példabeszédeihez hasonló formában.

5. *Bölcsesség könyve*, egy szép terméke a bölcselkedő alexandriai zsidó vallásnak. Végre

6. Néhány adalék Jéremiás, Dániel és Eszter könyveihez.

Az apokryphus könyvek nem bírtak azzal a tekintéllyel, melylyel a canonicus könyvek; azonban a reformátorok azoknak olvasását is ajánlották. Az újabb kiadásu bibliában ezek nem találhatók.

14. §. Az új testamentum.

Krisztus után a 2-dik század közepén kezdve, a mint a keresztény egyház határozottabb alakot öltött magára, egy írásgyűjtemény is keletkezett, a mely az apostoloktól vagy ezeknek közvetlen környezőitől származván, köztekintélyt nyert. Ez az írásgyűjtemény alkotja az új testamentumot, mely csakhamar az ó testamentumi könyvek mellé soroztatott s hasonlóan az ó testamentumhoz, mely törvényre és prófétákra osztatott fel: ez is *evangeliumokra* és *apostolokra* lön felosztva.

A) *Az evangeliumok*, melyeknek tárgya a Jézus életének története, a hozzákötött messiási várakozások teljesülésével, számszerint négyből állanak. Közülök három, névszerint a *Máté*, *Márk* és *Lukács* nevét viselőik egymással szorosabb viszonyban állanak s ezért synoptikus evangeliumoknak is nevezik. A negyedik, t. i. a *János* nevét viselő az előbbiektől mind formájára, mind tartalmára nézve nagyon különbözik.

A synoptikusok célja azokat a hagyományokat, a melyek évtizedeken át szájról-szájra adattak Krisztusról és az ő beszédeiről, az írás által megörökíteni. Ez t. i. János evangeliumának szerzője, nem csak ezeket a hagyományokat írta le történeti hűséggel, hanem mindent megtett arra, hogy az ő Krisztussát az ó testamentumban szereplő Messiással közelebbi viszonyba hozza; az az ugy irt Krisztusról, mint az ó testamentumban megjövendőlt Messiásról.

A synoptikusok keletkezését Jéruzsálem elpusztulása utáni korszakra tehetni. Írói között, ha szoros összhangzás van is, a mennyiben egy-egy tárgyat mindhármán csaknem azon szókkal adnak elő, mindazáltal mindeniken meglátszik az, hogy a közös forrásokat, a melyek munkáiknak alapul szolgáltak, kiki a maga saját célja és egyéni tulajdonsága szerint használta fel. Ezen iratoknak különös tekintélyt köl-

csönzött az, hogy szerzőkül az apostolokat vagy ezeknek legközelebbi környezőit tartották.

A negyedik evangelium későbbi keletű s felismerhető rajta az író határozott célja, Jézust az ó testamentumi Messiással azonosítani.

B) *Az apostolok.* Az új testamentumnak 2. dik része az apostolok leveleit foglalja magában, melyek közül a Pál apostol nevét viselő 13 levél s majd az ezek mellé sorozott zsidókhöz írt című, képezte az első gyűjteményt. A Pál apostol levelei részint egyes gyülekezetekhez, részint az ő segédeihez és tanítványaihoz vannak intézve. Gyülekezetekhez intézettek: 1-ször a galatiabeliekhez írt levél, 2-szor a korinthusbeliekhez írt 2 levél, 3-szor a rómaeliekhez írt levél, 4-szer a thessalonikabeliekhez írt 2 levél, 5-ször a filippieliekhez, 6-szor a kolossébeliekhez és 7-szer az éfezusbeliekhez írt egy-egy levél.

Egyes személyekhez intézett levelek: Filemonhoz egy, Timotheushoz 2 és Titushoz egy. E három utóbbit pásztori leveleknek is nevezik.

Ezen első levélgyűjteményhez lassanként egy második, hét levélből álló gyűjtemény jött, *közönséges* levelek cím alatt; ezek a János nevét viselő 3 levél, a Péter nevét viselő 2 levél s végre Jakab és Judás apostolok nevét viselő egy-egy levél.

Ezekhez a levelekhez jött azután az apostolok cselekedeteiről írott könyv, mint amazoknak történeti kerete.

Végre a Krisztus visszajövetelének reménye a zsidó háborúk s ezekkel járó nyomorok idején (68 év körül) egy új testamentumi prófétai okmányt is hozott létre: a János apostol *Jelenések* című könyvét, a mely azon zsidós érzéki irányért, amelylyel szerkesztve van, s amelytől a kereszténynyé lett zsidók lassanként mindinkább kezdettek eltávozni, nem egy megtámadásnak volt kitéve s csak nagy nehezen nyervehette meg szerzője apostoli tekintélyénél fogva, hogy a szent irások közé felvétessék.

15. §. A szent irás célja.

A szent irás célja a vallás-erkölcsi élet felébredésében határozódik, vagyis abban, hogy az emberekbe a jó, kegyes és istenes élet iránt ellenállhatatlan

vágyat öntsön s azt valósulni segítse; e végre különböző eszközöket használ, nevezetesen *világosít, oktat, fenyeget és vigasztal*.

A szent irás *világosít*: mert megmondja, hogy mi az Isten, mi az ember, mi viszony van Isten és ember között; melyek a mi kötelességeink; honnan jöttünk, hová menyünk és mi sors vár reánk az élet után.

A szent irás *oktat*: még pedig a jó tanító modorában, ahol kell szeliden, ahol szükség van rá, egész komolysággal. Minden személyválogatás nélkül megmondja kinek-kinek hibáját s míg a büntől visszariaszt, a jóra folytonosan buzdít, úgy hogy a bibliát méltán tartják az emberiség legjobb nevelőjének.

A szent irás *fenyeget*: azaz felmutatja a bün szomorú következéseit a jelenben és a jövőben s míg az istenes élet örömét egyes példákban előnkbe adja, másfelől hasonló példákban megismerteti velünk azt a nyomort, ami a gonosz-ságból származik.

A szent irás végre *vigasztal*: vagyis az élet szenvedései és kísértései között bátorságot csepegtet szivünkbe s Istenre mutatva, nem hagy soha elcsüggedni és kétségbeesni.

„Az Istennek beszéde élő és ható, sőt hathatóbb minden kétélü fegyvernél; és elhat az akaratnak és az elmének, a tagoknak egybekötöttségöknek és a velöknek oszlásokig; és megitéli a gondolatokat és a szivnek indulatait.“ Zsid. 4, 12.

„A teljes irás Istentől ihletett és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, a fenytékre, mely igazságban vagyon. Hogy tökéletes legyen az isten embere, minden jó cselekedetre tökéletesen felkészített.“ 2. Tim. 3, 16, és 17.

„Amelyek régen megíratlak, a mi tanuságunkra irattak meg, hogy a békességes türés által és az irásoknak vigasztalások által reménységünk legyen.“ Róm. 15, 4.

16. §. A szent irás becse.

A minek oly fontos czélja van, mint a szent irásnak, annak becse is nagy. A szent irás becsét mutatja az a tisztelet, melyben azt az emberek eleitől fogva részesítették, az a gond, melyet iránta tanusítottak, az az igyekezet, mely szerint azt minden nép saját

nyelvén birni óhajtotta és végre az a buzgalom, a melylyel annak terjesztésében fáradoznak.

A szent irás tiszteletét illetőleg álljon itt a nagy német költőnek, Göthének ide vonatkozó nyilatkozata: „Azt a nagy tiszteletet, melylyel a biblia iránt a föld sok nemzetiségei és népei viseltetnek, benső értékének köszönheti, s az nem pusztán népkönyv, hanem a népek könyve, minthogy egy nemzet sorsát jelképeül állítja oda minden más nemzeteknek, annak történelmét a világ teremtéséhez csatolja s azt földi és szellemi fejlődések, szükségképpen és véletlenszerű események sorozatán keresztül az örökkévalóság legtávolabb regiojáig vezeti le.“ Ugyancsak ő mondja ismét: „Haladjon bármennyire a szellemi műveltség, növekedjenek bármennyire kiterjedésben és mélységben a természettudományok, szélesedjék bármennyire az emberi szellem — a kereszténység fenségén és erkölcsi műveltségén, amint az az evangeliumokban csillámlik és fénylik, tul nem megy.“

Mikor az Izraeliták a philisteusoknak, a moabitáknak és más pogánynépeknek szolgálatában voltak, mindenüket elvesztették, csak a bibliát nem. (2. Kir. 22, 8 stb.) Később a nép száműzve élt Assyriában és Babylonban és elveszíté hazáját, elveszíté szabadságát, de nem — a bibliát. A római császárok által háromszáz évig folytatott keresztényüldözés szomorú korszakában, az ellenség dühe leginkább a szent irás ellen volt irányozva, ezer és százezer biblia égettett el nyilvánosan; de azt végkép megsemmisíteni még sem sikerült.

A hitjavítóknak a biblia volt szegletkövük, melyen magokat minden megtámadások között biztosan érezték, ugyanazért legelső gondjuk volt azt saját népek nyelvére lefordítani. Le volt ugyan a biblia már azelőtt is fordítva; nevezetesen az ó testamentum még Ptolomäus alatt lefordítottott görög nyelvre 277-ben Kr. e. Ezt a fordítást a fordítók számától *hetvenes* (septuaginta) fordításnak nevezik. Később Hieronymus alatt az egész bibliát lefordították latin nyelvre s minthogy ezt a fordítást a trienti zsinat 1545-ben alapszövegnek nyilvánította: *Vulgátának* vagy egyetemesen elfogadott biblia fordításnak nevezték. Azonban a bibliának különböző nyelvekre való lefordítása mégis a hitjavítással nyer nagy lendületet, mikor a könyvnyomtatás feltalálása által már annak terjesztése is meg volt könnyítve. A biblia nyomta-

tásban legelőször 1440-ben jelent meg Mainzban s jelenleg több mint 150 nyelvre le van fordítva. Magyar nyelven legelőször *Heltai* Gáspár tudos reformátor, később unitárius pap adta ki Kolozsvárt 1546 tól 1565-ig. Legelterjedtebb a *Károli* Gáspár fordítása 1590 ből. Van még *Káldi* Györgytől, Komáromi *Csipkés* Györgytől s legujabban *Kámori* Sámuelától is.

A biblia terjesztésében társulatok fáradoznak, ezek közt legnevezetesebb az Angol bibliaterjesztő társulat, mely 1804-ben alakult Londonban.

„Az ég és a föld elmulnak, de az én beszédeim soha el nem mulnak.“ Máté 24, 35.

17. §. A szent irás használása.

Hogy a szent irást sikerrel használhassuk, nem elég azt csak szorgalmasan olvasni, hanem meg is kell érteni; nevezetesen arra kell igyekeznünk, hogy ne a betüt, hanem a szellemet keressük, mert a betü megöl, lélek az, a mi megelevenít. 2 Kor. 3, 6. Aztán, a mit helyesen felfogtunk, azt meg is tartjuk, mert írva van. „Legyetek megtartói az igének és ne legyetek csak hallgatói.“ Jak. 1, 22.

A szent irás helyes ismeretéhez megkivántatik, hogy tudjuk, mily körülmények között? kik által? mikor? mi czélból iratott az? s mi sorsa volt az egyes könyvek kéziratának, kiadásainak és fordításainak kezdettől fogva a mai napig? Azt a tudományt, mely ezeknek előadásával foglalkozik: *bibliai bevezetéstan*-nak (isagogika) nevezik.

Minthogy a szent irás a fordítások s különösen a másolások által sok változáson ment keresztül; nem egyszer a szöveghez éppen nem illő tételek csusztattattak bé, a hiteles tartalom kifejtéséhez megkivántatik a *nyelvtani* és *történeti* helyes magyarázat, vagyis az egyes helyek valódi értelmének az illető kor viszonyai, nyelv és felfogás szerinti hű előadása; szükséges továbbá komoly *vallásos érzelem*. Csak a ki komoly valláserkölesi lelküllettel, alapos tudománnyal keresi a szent irásban foglalt igazságot, az fog annak szellemébe igazán behatolni, az lesz képes arra, hogy az itt-ott felmerülő ellenmondásokat, az idő és helyi vonatko-

hermeneut, zásokat megértse. A bibliamagyarázat elméletét tárgyzó tudományt: *hermeneutikának* nevezik.

„Mindeneket megpróbáljatok és a mi jó, azt megtartsátok.“ 1. Thess. 5, 22.

18. §. A szent irás alapgondolata.

Ha a szent irásnak, különösen az evangéliumnak, melyen főképp a keresztény vallás nyugszik, alapgondolatát, vagyis azt a vezérelvet keressük, mely annak mintegy központjául szolgál, azt a következő tételbe foglalhatjuk: *a keresztény vallás Istennek országa.*

Innen kiindulva tárgyalni fogjuk:

1-ször Isten országának Urát: az *Istent*.

2-szor Isten országának polgárát: az *embert*.

3-szor Isten országának alapítóját: a *Krisztust*.

4-szer Isten országának megvalósítását: az *egyházat*.

Ámbár a kijelentésnek nemcsak az új, hanem az ó szövetség is kutforrásul szolgál, mert Jézus is azt mondta: „Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek és prófétáknak eltörlésekre. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább hogy azt bétöltssem.“ Máté 5, 17. Mindazáltal az ó szövetség inkább az új szövetségért érdemel különös figyelmet, a mennyiben ennek sok tekintetben világosításul szolgál. Általában az ó szövetségnek csak azon tanításait és parancsait fogadhatjuk el, a melyek az új szövetség tanításaival és parancsaival is megegyeznek. Szorosan véve a keresztényt csakis Jézus tanításai kötelezik s a mi nincs az ő szellemében, az nem tartozik a keresztény valláshoz. Jézusnak pedig az első és utolsó gondolatja is az Istennek országa volt.

„Minekutánna pedig János a tömlöczbe vettetett volna, elméne Jézus Galileába, prédikálván az Isten országának evangéliumát.“ Márk. 1, 14.

„Az én országom nem e világból való.“ Ján. 18, 36.